

3. A kisebbségvédelem maradjon prioritás a politikai napirenden, hogy foglalkozzon a kisebbségek igényeivel és védje jogait és emberi méltóságukat. A nemzeti kisebbségek jogainak hatékony védelme hozzájárul a konfliktusok megelőzéséhez, a mindenki számára otthont jelentő Európa képének eléréséhez, valamint egy békés és virágzó környezet létrehozásához.

4. A Közgyűlés ezért felkéri a Miniszteri Bizottságot, hogy:

4.1. dolgozzanak ki bizalomépítő programokat, amelyek középpontjában az Európa Tanács tagállamainak címzett kisebbségi kérdések állnak;

4.2. biztosítsák, hogy az Európa Tanács Politikatudományi Iskolái foglalkozzanak a **hagyományos** nemzeti kisebbségek kérdésével átfogó módon, amelynek során figyelembe veszik továbbá azt a tényt, hogy a nemzeti, etnikai, vallási és nyelvi kisebbséghez tartozó személyek jogainak védelme és támogatása hozzájárul azon államok politikai és szociális stabilitásához, amelyben élnek;

4.4. az illetékes szakértői bizottságain keresztül dolgozzon ki képzési programokat és szervezzen szemináriumokat történelemtanárok és a média képviselői, különösen az etnikailag vegyes régiókban dolgozók részére, hogy a fiatalokat Európa szerte a tolerancia és az együttműködés szellemében neveljék.

MAGYAR MŰLT AZ IRODALOMBAN

Pomogáts Béla

Dózsa György alakja a magyar költészetben

Aki, akárcsak gondolatban, átlapozza a magyar költészet közel nyolc évszázados történetét, megállapíthatja, hogy költőink rendre megörökítették nemzeti történelmünk eseményeit, ezekből a művekből akár egy hiteles, egyszersmind a költészet magaslatán elhelyezkedő magyar históriát is össze lehetne állítani. Ennek a költői históriának a részét adják azok a versek is, amelyek történelmünk emlékezetes hőseiről: királyokról, fejedelmekről, államférfiakról, hadvezérekről, a kulturális élet nagyszerű alakjairól rajzolnak költői arcképet, ebből a versanyagból is kikerekedik a magyar történelem. (Magam éppen a mögöttünk álló hónapokban próbálkoztam egy ilyen munkával, *Történelmi arcképcsarnok* címmel százharminckét magyar költő százhusz jeles történelmi személyiségünkről – Attila királytól és Álmos vezértől Bibó Istvánig és Antall Józsefig – írott háromszázhetvenkét versét gyűjtöttem egybe.¹ Dózsa György alakjának és háborújának, majd szörnyűségei halálának és politikai-morális örökségének az értelmezése tulajdonképpen sohasem volt olyan egyértelmű, mint történelmünk más, közismert hőseié. Mondjuk, Szent István, Hunyadi János, Mátyás király, Bethlen Gábor, II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, Kossuth Lajos és Deák Ferenc alakja és tevékenysége szinte kivétel nélkül pozitív megítéléssel találkozott (jóllehet Kossuth alakja körül időnként voltak viták). Mások, pél-

¹ A gyűjtőmunkát természetesen folytatni lehetne, a terjedelmes kötet az ideai könyvhét alkalmával került az olvasók kezébe.

dául Szapolyai János, Fráter György, II. Rákóczi György vagy éppen Martinovics Ignác, Görgey Artúr, Károlyi Mihály (meg még sokan) megítélése nem egyszer polarizálta a közvéleményt – gondoljunk például a Görgey vagy a Károlyi körül kibontakozó olykor szenvedélyes vitákra. Dózsa György történelmi szerepének megítélése körül is folytak polémiák. Hiszen egy konzervatív áramlat képviselői egészen másként viszonyultak hozzá, mint a plebejus politika hívei.

Tulajdonképpen hosszú évszázadokon keresztül nem kevés idegenkedés vette körül a parasztvezér alakját, így nyomban az első szépirodalmi alkotás, amely a parasztháborút mutatta be – Taurinus István *Stauromachia* című (a későbbiekben részletesen is tárgyalandó) művére gondolok – határozott ellenszenvvel beszélt Dózsáról, és ezt az ellenszenvet igazából csak a tizenkilencedik század történetírása és irodalma számolta fel. Ez erősítette meg a kritikát a jobbágynépet kizsákmányoló nemesi rend ellen és az empátiát a fellázadt parasztok iránt. Horváth Mihály *A magyarok története* című (első alkalommal 1842-ben közre adott) nevezetes összefoglalása, amelyet a magyar reformkor reprezentatív történelmi munkájának tekinthetünk, viszont már szánalommal és megértéssel beszélt arról, hogy a parasztháborút végül is a jobbágnép sanyargatása robbantotta ki. A történetíró művében a következők olvashatók: „a kereszt fölvetelére kihirdetett fölhívás nem egyéb volt, mint a parasztság fölszólítása, a túrhetetlen igából való szabadulásra, s ennek reménye hihetőleg még inkább csábítá a méltatlanul elnyomottakat, mint maga a jutalmul kitűzött bűnbocsánat. És kevés idő múlva Pest, Fehérvár, Kalocsa, Nagyvárad és más, kivált püspöki székes városok alatt ezerenkint gyűlt a pórság, s vele számos alrendű pap, hogy kuruccá legyen.” Majd a parasztvezér szörnyű megkínzásának történetét a következő, ugyancsak a Dózsa György iránt érzett részvétről és a sádista vérengzés erkölcsi elutasításáról tanúskodó szavak beszélik el: „De sehol sem vetkezett ki a nemesség annyira az emberiség minden érzetéből, iszonyú büntetéseiben kegyetlensége sehol sem volt leleményesebb, mint Szapolyai táborában. Dózsa negyvened magával több napig éhséggel kínoztatott; mert a vajda több napig tanácskozott a hadnagyokkal a foglyok büntetése neméről. És a hosszú tanácskozásnak borzasztó lett eredménye. A kuruc királyt meztelenül izzó vas trónba ültették, tüzes

vas koronával megkoronázták, s miután tagjait izzó vas fogókkal megcsipkedték, kiehült cinkosait uszíták reá, hogy félig sült húsából elégtésék ki éhségüket. Valóban méltán kérde egy történetíró: >melyik részen van e történetben, melyben annyi borzasztó halmoztatott össze, a szilajabb embertelenség<?” Ez utóbbi idézet Wachsmuth: *Aufstände und Kriege des Bauern im Mittelalter* című 1834-ben közreadott munkájából való.

Ugyancsak erős empátiával mutatta be Dózsa György alakját a századforduló liberális szellemben dolgozó történetírója, Márki Sándor, akinek *Dózsa György* című történelmi életrajza 1913-ban került az olvasók elé (és Ady Endrére is hatott). A további történelmi összefoglalások, így Fraknoi Vilmos *A Hunyadiak és a Jagellók kora* című munkája, amely 1896-ban a Szilágyi Sándor által szerkesztett *A magyar nemzet története* című tízkötetes – a honfoglalás millenniuma alkalmából közre adott – nagy kézikönyv-sorozatban látott napvilágot, illetve Hóman Bálint és Szekfű Gyula *Magyar történet* című reprezentatív műve, amely első kiadásában 1936-ban került nyilvánosságra, már némi tartózkodással, mi több, kritikával mutatta be a parasztvezér alakját és magát a parasztháborút, rámutatva azokra a kegyetlenségekre is, amelyek éppen Dózsa György parancsára következtek be.

De térjünk rá Dózsa György és a parasztháború szépirodalmi ábrázolásaira, ezúttal csupán arra, hogy a magyar költészet miképpen vetett számot az ország későbbi sorsát is erőteljesen befolyásoló – több történetíró meggyőződése szerint az 1526-os mohácsi vereséget előkészítő – 1514-es eseményekkel. Az elbeszélő irodalom és a drámairodalom hasonló törekvéseire most nem térünk ki, csupán utalok Eötvös József *Magyarország 1514-ben*, Szabó Pál *A nagy temető*, Gergely Sándor *Dózsa* című regényeire (e két utóbbi arról tanúskodik, hogy Dózsa György alakja és a parasztháború eseménysorozata miként „szakralizálódott” a baloldali irodalomban, főként 1945 után). Illetve utalok Sárközi György *Dózsa* és Illyés Gyula *Dózsa György* című drámai műveire, valamint a Csoóri Sándor szöveggönye nyomán Kósa Ferenc által 1970-ben rendezett *Az ítélet* című filmre, amely a közép-, illetve kelet-európai népporradalmak végzetének felidézésével (az akkori nézőközönség és a filmtörténet egybehangzó véleménye szerint) az ötvenhatos magyar forradalom tragédiájára is utalt.

Az első költői mű, amely Dózsa György alakját felidézte, tulajdonképpen igazodva az akkori korszak hivatalos vélekedéséhez, az 1480 és 1516 között élt erdélyi szász származású Taurinus (eredeti német nevén: Stieröxel, vagyis Bika) István gyulafehérvári kanonok és vikárius, a magyarországi humanista irodalom neves személyisége volt. 1519-ben Bécsben megjelent *Stauromachia, id est cruciatorum servile bellum* című latin nyelven írott verses munkájában egyházi feletteseinek: Bakócz Tamás esztergomi érseknek és Várdai Ferenc gyulafehérvári püspöknek a felfogásához igazodva súlyosan elítélő szavakkal bélyegezte meg a parasztháborút és ennek vezérét. Munkája végén a következőkben adott képet Dózsa György kínhaláláról (Muraközi Gyula fordításában):

S tépi le már sok vér szennyezte ruháját
rőla a hóhér, majd égő botot ad a kezébe,
és tüzesült koronát illeszt fejedelmi fejére,
s úgy ékíti királyi díszekkel, mint fejedelmet.

Pór had szítóját, szökevényét, gaz vezetőjét
csúfolják a királlyal, s hóhéra szavára
sárga halántékát izzó vaspántba szorítják.
Megroppan széles koponyája; szemén meg az orrán
s nagy fülein meg szájüregén agya nedve kibuggyan.
Így csöpög épp az aludtejnek sűrű folyadéka,
míg ritkásan szőtt szita nyomja, tölgyfaedényből,
s így folyik el sűrű lyukakon kiszorítva a nedve,
mint agya itt a tüzes pánttól szétnyomva szivárgott,
s rettenetes folyadék szennyével lepte be arcát.

Nádvesszővel űzött szolgálai csapatja körötte
táncot járt szilajon, s vad urát gúnyolta: királyát.
Majd, fenyegetve kivont tőrrel, hogy jelt ad a vajda,
rontva reá rágják, szaggatják pusztá fogukkal;
tépi a szétroncsolt tagokat, nyeldesve, amit már
megrágtak, s azután kezdik szürcsölni kiomló
vérét is – nyomorult szolgálak! – eltelve a hússal.

Taurinus István elbeszélő költeményéhez hasonló módon Sommer János, azaz Johann Sommer, eredetét tekintve szászországi humanista, aki Kolozsváron letelepedve az unitárius vallási mozgalom egyik vezető személyisége és ideológusa volt, *Reges Hungarici et Clades Moldavia* című 1580-ban Wittenbergben megjelent versgyűjteményében ítélte meg Dózsa György alakját és tevékenységét. A II. Ulászló korát bemutató részlet elítélő módon beszél a pór nép lázadásáról: „Akkor elárulván a dühöngő nép a haragját, / Nem titkolja tovább szívbeli indulatát. / És fenyegetve, halált ordítva a főnemesekre, / Már nekibőszülten dúlja a városokat. / Bosszús gyűlöletük papokat bátorodik ölni, / S tüzi karóra a torz lekaszabolt tagokat.” A parasztsereg által elkövetett kegyetlenségek bemutatása után mégis elítélő hangsúllyal beszél a megtorlás borzalmairól, mindenekelőtt Dózsa György szörnyű kínhaláláról, illetve Bátorhori István erdélyi vajda, mondjuk ki nyíltan: szadista kegyetlenségéről (igaz, abban a korban ez a kegyetlenség nem volt kivételes):

Jött Erdély vezetője, az Olt melletti vidékről
S bátran vett lobogót, min a király jele volt.
S büszke hatalmával szétszórva a fosztogatókat,
Durva bilincsekbe verte a két vezetőt.
Hagyta az ég, hogy a lázadókat oly állati módon
Tépje darabra kezük, isteni példa szerint.
Mit kieszelt embertelenül, leleménnyel a bosszú,
Azt a bakó keze mind űzte e férfiakon.
Nagy ekevasból súlyos vaskoronát kalapáltak,
S megpörkölte piros érce a Dózsa fejét.
Minden testrészen bő vér bugyogott az erekből,
S itta az alvadt vért néma paraszti ajak.
Györgynek a roppant gyötrelmek közepette se mondott
Jajsót szája, s a szem szárazon állta a kint,
És csak azért esdeklett, hogy testvére kegyelmet
Kapjon; bűnökét az nem követett sosem el.
Végül a sült törzs feldarabolt testrészeit adták
Volt katonáinak; ez szörnyű ebéd lehetett.
Bősz Lúkaon barbár lakomájának ne legyen már

Híre, ha krisztusi nép rendez ilyen lakomát.
Vége a történetnek. Jaj, mire bátorodunk még;
Felfaltunk élő testet erőszakosan!

A két tudós humanista által felidézett történet irodalmunkban szinte egyedülként ítélte el súlyos szavakkal a parasztvezér alakját és seregét (Taurinus határozottabban, Sommerus némi empátiával, legalábbis Dózsa György kínhalálának barbársága miatt). Az ezeket követő időkben született szépirodalmi alkotások azonban szinte felmagasztosítják mindkettőt, tehát a vezér alakját és a parasztháborút. Dózsa György személye és serege azonban igazán az 1848-as forradalomhoz vezető időszakban vált kultikus fogalommá, nem véletlenül, hiszen a reformpolitika radikalizálódása egyre gyakrabban követelte a jobbágyság felszabadítását és befogadását az „alkotmány sáncai” közé. Ennek az új megítélésnek volt közismert, tulajdonképpen az utóbbi másfélszáz esztendőben kibontakozó Dózsa György-kultusz meghatározó kezdeményezője Petőfi Sándor sokszor idézett költeménye: *A nép nevében*, amely Dózsa György parasztháborújára hivatkozva követelt (1847 márciusában) jogokat a rendi társadalom keretein kívül élő tömegek számára:

Még kér a nép, most adjatok neki!
Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép,
Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
Nem hallottátok Dózsa György hírét?
Izzó vastrónon őt elégetétek,
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga tűz; ugy vigyázzatok
Ismét pusztíthat e láng rajtatok!

A történelmi szerepet kapó költeményt a költőről időtálló pályaképet rajzoló Horváth János (*Petőfi Sándor* című monográfiájában) a következőkben mutatta be: „*A nép nevében* higgadt okfejtéssel, s aránylag nyugodt modorban igyekszik meggyőzni a kiváltságosokat, hogy adjanak jogot a népnek is, míg nem késő; s nem csupán érzelmi (erkölcsi) indokolással szól hozzájuk, hanem ész-okokkal is. De e higgadt, s

csekély líraiságú okfejtés korántsem prózai, sőt már-már forradalmi eréllyel hat, mintegy utolsó kísérletként a rábeszélésre, melynek sikerelensége esetére már támadásra kész erők várakoznak. Nem a lyraiság hiánya, hanem a fékezett lyraiság, tehát az erő érzete jellemzi a költeményt.”

Természetes dolog, hogy Dózsa György alakja, amellyel szemben tulajdonképpen nem pusztán megértőbbnek bizonyult a tizenkilencedik század második felének és a huszadik századnak a költészete, hanem kifejezetten azonosult vele, és a maga szakralizált történelmi hőségnek tekintette, különösen a mögöttünk maradt másfél évszázadban emelkedett nemzeti múltunk és az irodalmi emlékezet megkerülhetetlen személységei közé. Arra a magaslatra, ahol olyan történelmi alakok találhatók, mint Szent István, Szent László, IV. Béla, Nagy Lajos, Hunyadi János, Mátyás király, Bethlen Gábor, II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, Kossuth Lajos és Deák Ferenc. Természetesen ezeknek a történelmi alakoknak a jelképes értelmezése nagymértékben eltér egymástól, vannak közöttük sikeres uralkodók, szabadsághősök, megfontolt reformerek és szenvedélyes forradalmárok – Dózsa György alakja természetesen a forradalmi arcképcsarnokban kapott helyet, ennek a leginkább radikális (és tragikus) tartományában. Ezt az alakot mindig akkor övezte megkülönböztetett figyelem és tisztelet, midőn a nemzeti történelemben a forradalmiság és a népfelszabadítás stratégiai kerütek előtérbe, így 1848-ban, valamint az első és a második világháború után. Vagyis általában a baloldalinak mondható társadalmi és politikai stratégiák érvényesítése idején. A szerves és megfontolt társadalmi reformokat előtérbe helyező és a forradalmiságot elutasító korszakok többnyire hallgattak a parasztvezérről vagy éppen elutasították azt az örökséget, amelyet alakja és sorsa képviselt.

A forradalmi szellemiséget kifejező recepciónak (Petőfi Sándor után) természetesen Ady Endre Dózsa Györgyről rajzolt képe volt meggyőző és nagyszabású példája. A költő, aki a magyar múlt forradalmi hagyományainak és a nyugat-európai (mindenekelőtt francia) politikai radikalizmusnak a követőjeként nézett szembe a magyar történelemmel, mindenképpen indokoltan idézte fel a parasztvezér alakját, és még Dózsa iszonyatos végzetében is biztató, mert „megváltó” ösztönzést

talált. Az „új vezér és új Dózsa” forradalmi képzetében látta az országos megújulás zálogát, és a vértanú népi hős példájával biztatta mindazokat, akik hozzá hasonlóan a kívánatosnak tartott népi forradalom útján kívántak járni. A parasztvezér rettenetes kínhalála ilyen módon szinte a megváltás lehetőségét nyitotta meg, akárcsak a keresztény hitvilágban Jézus Krisztusé, azaz Dózsa György személye mintegy „szakralizálódott”, a forradalmi megújulás történelmi példaképe lett.

Sebő pajtás, jóllaktunk egyszer,
Holt ember varjaknak étkük.
Pajtás, mi voltunk a rossz varjak.
Mi éhesen széjjeltéptük.

Gyomrunkban az élet s az átok,
Hajh, gyomor, hajh, kutya bendő,
Ti vagytok Magyarország sírja
S ti lesztek majd a jövőendő.

Lesz bőjtje a nagy lakomának,
Lesz új vezér és új Dózsa.
Sebő pajtás, ne köpködj: megvált
Bennünket a Dózsa trónja.

Dózsa György parasztháborújának emléke és példája nem csupán a most idézett költeményben kapott hangot, hasonló módon kaptak ezek szerepet a *Dózsa György unokája*, a *Történelmi lecke fiúknak*, az *Új törvényt Werbőczi*, az *Egyszer volt csak (Dózsa György emlékének)*, a *Még egyszer jönne* és a *Fénylik a tenger* című versekben. Ady, aki különben egy családi legenda szerint rokonságban állt Dózsa Györggyel (erről *Dózsa György szobra* című a Budapesti Napló 1908. április 24-i számában közölt írásában beszélt), publicistaként is rendszeresen idézte fel a parasztvezér alakját és küzdelmeit. (A bibliográfia tanúsága szerint tizennyolc írásában emlegette Dózsát.) *La Barre – Dózsa György* című cikkében (a Budapesti Napló 1906. november 13-i számában, Jean-François Lefebvre de la Barre emlékét kötötte össze Dózsa György

alakjával. (La Barre tizennyolcadik századi francia szabadgondolkodó volt, akit radikális vallásellenessége miatt lefejeztek, majd holttestét elégették.) Ady a következő módon jellemezte Dózsa György alakját: „La Barre lovagról, aki szobrot kapott Párizsban, Dózsa Györgyre gondol az ember, ha magyar. [...] Franciaország Rómával vívja leszámoló harcát, s természetes, hogy La Barre lovas szobrot kapott. Nagy emberek és szobrok így szoktak teremni, régi és okos dolog ez. De akkor milyen szobrot kellene kapnia Dózsa Györgynek? Magyarország ma olyan harcba kezdett, amelyet még sohse látott a világ. Krisztus a XX. században, tíz századdal Árpád után. Mi, a milliók, a rongyosok, azt akarjuk, hogy jogunk legyen a levegőhöz. Egyetlenegy ország vagyunk, ahol a rongyos milliók soha föl se lélegezhettek, a dús ezrek miatt. És még ma is csak a szégyen, a szomorúság, a megalázás a mienk. Minden népek nyomorult millióinak van valami dicsőséges emlékü. Magyarországon ezer év óta mákony vagy korbács volt a mienk.” Dózsa György több évszázaddal korábbi küzdelme ilyen módon kapott időszerű politikai értelmet, alakja így kapott helyet Ady Endre személyes példaképei között.

Az Ady által megidézett parasztvezér alakja ezt követve rendszeresen megjelent a magyar költészet történelmi arcképcsarnokában, a személyes sorsukkal és példájukkal felmagasztosult hősök között. Éppen csak utalok Juhász Gyula *Dózsa feje*, *Dózsa után*, *Az alsóvárosi temetőben*, *Torozás*, Peterdi Andor *Szabad vagy népem!*, Várnai Zseni *A Dózsa-kép*, Györy Dezső *Új mítosz*, Forbáth Imre *Vers*, Gábor Andor *Tudod-e még?* Fodor József *Szél a tarlókról*, Rónay György *Magyarország 1514-ben*, Szemlér Ferenc *Dózsa Temesvár előtt* című versére és természetesen József Attila korszakos jelentőségű *A Dunánál* című 1936-ban írott költeményére, amely valójában a magyar történelemben tapasztalható szélsőséges antagonizmusok feloldásának szellemi stratégiáját fogalmazta meg. Abban a meggyőződésben, hogy az ország csak akkor védhető meg a rá váró újabb történelmi veszedelmekkel szemben, ha vezetői és népe képesek lesznek valamilyen méltányos kiegyezés és összefogás jegyében félretenni a pusztító belső konfliktusokat. Ennek a kívánságnak a következtében említette meg egymás mellett Árpád és Zalán, Werbőczi és Dózsa nevét, és utalt arra, hogy csupán a méltányos összefogás, a kölcsönösen okozott sérelmek félretolása mentheti meg a harmincas

évek világpolitikai küzdelmeibe sodródó nemzetet. (Ebben a tekintetben József Attila szinte ugyanazt a szellemi és etikai stratégiát képviselte, mint alig néhány esztendővel később, 1939-ben írott *A magyar jellemről* című nagyszabású esszéjében, majd 1940-ben írott *Ezerkilencszáznegyven* című nagyívű költeményében Babits – azaz a nemzeti megbékélés és összefogás követelményeit.) De lássuk magát a verset:

A világ vagyok – minden, ami volt, van:
a sok nemzedék, mely egymásra tör.
A honfoglalók győznek velem holtan
s a meghódoltak kínja meggyötör.
Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa –
török, tatár, tót, román kavarog
e szívben, mely e multnak már adósa
szelíd jövővel – mai magyarok!

Természetes, hogy a forradalmi népi hős alakját a két világháború közötti évtizedekben mindenekelőtt a kibontakozó népi mozgalom költészete emelte magasra. (Most nem szeretnék foglalkozni azzal a Dózsa képpel, amely a népi irodalom más műfajaiban tanulmányozható, csak utalok Szabó Pál *A nagy temető* című regényére, Sárközi György *Dózsa*, Illyés Gyula *Dózsa György* című drámájára, Féja Géza *Dózsa György* című nagy életrajzi esszéjére.) Utalnom kell viszont Illyés Gyula, Erdélyi József, Sinka István, Sárközi György, Nagy Imre verseire. Ezek a költői művek nem csak abban vállaltak szerepet, hogy mintegy megtisztítsák a parasztvezér emlékét a korábban tapasztalt elutasítástól, új képet is adtak róla, amely (természetesen Ady Endre versei nyomán) Dózsa Györgyben látta azt a népi hőst, aki nem csak az elnyomott jobbágy nép felszabadítására vállalkozott, hanem a török terjeszkedés által veszélyeztetett ország megmentésével is próbát tehetett volna. Mindebben természetesen a népi mozgalomnak az a kettős stratégiája kapott szerepet, amely egyfelől a nyomorúságba taszított hazai szegényparasztság emberhez méltó életét, másfelől a több irányból (a német és a szovjet birodalom, valamint a környező „kisantant” államok oldaláról) veszélyeztetett ország védelmét és megerősítését szolgálta volna.

Mindenekelőtt természetesen Illyés Gyulára gondolok, akinek hosszú évtizedeket átfogó költészete és más szépirodalmi munkássága több alkalommal is felidézte Dózsa György alakját és végzetét. Korai, *Énekelj költő* című versében, amely még az avantgárd hatása nyomán született, a pusztai világ idillikus képének rajzát a parasztvezér mártíriumára történő drámai emlékezés zárja le: „A kemény füstjében Dózsa György sercegő bőrére emlékezik orrom / Mintha haraptam volna belőle, gyomrom felkavarog, köpésem vitriol, / Ha isten segít, megláthatjátok még fekete marását.” A fiatal Illyés Gyula legtöbbször talán Petőfi Sándort emlegette, de szinte ugyanolyan gyakorisággal Dózsa Györgyöt, akiről elbeszélő költeményt tervezett, akinek alakját, példáját és vértanúságát több versében is megénekelte. „Régóta készülök erre az énekre, - káromkodásaim / Erre edzették remegő torkomat! Mint fiatal anya / Vártam, hogy belém nyilaljon már a kín / S kiszakadjon végre egy néma nép szava” – írta a tervezett eposz 1927-ben keltezett előhangjában (*Dózsa. Előhang egy hőskölteményhez*). Népi hőskölteményre készült, forradalmi eposzra, a francia forradalom és az 1918-as októberi magyar forradalom jelszavaival indította a szöveget: „Éljen a Szabadság! Éljen az Egyenlőség! Éljen a testvériség! / Minden hatalmat a dolgozóknak!” Az eposz töredékben maradt, Dózsa mozgósító példája azonban minduntalan visszatért verseiben; az *Énekelj költő*, a *Növekvő szél*, a *Dózsa György beszéde a ceglédi piacon*, később a *Remény, remény*, a *Tüzes trón* hősi példát és izzó vaskoronát idéző soraiban. 1947-ben egyik leginkább fontos művének ígérkező, végül azonban befejezetlenül maradt *Vár a vízzen* című versében, amely a nemzeti tragédiákkal terhelt magyar történelem évszázadaival vetett számot, Rákóczi és Kossuth emléke mellett idézte fel Dózsa György nevét:

Viszi a Duna Dózsa György szívét,
Rákóczi selymét, már majtényi sárral,
Kossuth szent pózának tág kar-ivét,
visz egy zászlót rőt esti napsugárral,
egy lobogót vad alkonyati vérben,
Petőfiét – hogy csattog és lobog,
hogy Párisig, minden népig elérjen

hite, mely szivéből ma is csorog
 vérrel írva a földre, úgy igaz:
 hazám! – Hazánk! Hiába? Nincs vigasz?

Állok a bástyán, nézve arra, honnan
 a folyam, a szél, a harc, az ipar
 s immár az est jó füst- és ködgomolyban.
 A megtört jobbak zord gondjaival
 gomolyg az elme, e kis esti ég.
 Vár, ország, nemzet s tartalma e nép,
 Ujra és újra miért törmelék?
 Mért e sok omlás? Mért e csupa fél
 torony és tett? Mert nincs egyéni lét,
 nincs semmi lét sem, hol nemzet nem él?

(Illyés Dózsa György iránt érzett vonzalmának különben Takács Péter igen részletes tanulmányt szentelt: *A Dózsa-hagyomány Illyés Gyula művészetében*, ez az Alföld című folyóirat 1972-es évfolyamának szeptemberi számában került az olvasó elé.)

A népi irodalom köréből más költőkre és más versekre is hivatkozhatom, így gazdag írói pályája első szakaszán költészettel is próbálkozó Veres Péter *Parasztok* című szabadversére, amely a Gracchusok, Spartacus, Geyer Flórián (a német parasztháború neves hőse), Jacques Bonhomme (a tizennegyedik századi francia parasztlázadás vezére) és a Názáreti (azaz Jézus Krisztus) mellett hivatkozik a parasztháború vezetőjére, mint olyanra, aki „megpróbálta lerázni a jármot”. Ugyanebbe a sorba tartozik a népi mozgalom költészetének első nagy egyénisége: Erdélyi József, aki korai, *Magyar család* című versében egy szegényparaszti család szomorú sorsáról és ezzel párhuzamosan a nemzet tragédiáiban bővelkedő történetéről adott gazdag költői képet, a parasztköltő Nagy Imre, aki *Szomorú sírásók verse* című költeményében emlékezett Dózsa Györgyre, és Sinka István, aki *Krónika*, illetve *György vezér a tüzeknek suttog* című verseiben, a szegényparaszti nép végső kiszolgáltatottságának és tehetetlenségének bénító tapasztalatai nyomán elevenítette fel fájdalmas hangon Dózsa György és társai bukását. Sinka

költészetét máskülönben is áthatotta a körötte élő szegénység tragikus sorsának élménye, ez az élmény okozta, hogy költői világában vezető szerephez jutottak a népballadák tragikus hangszerelésű drámai hagyományai – ezek nyomán születtek a Dózsa György végzetét idéző költeményei is. Végül ugyancsak személyes elkötelezettséggel idézte fel a parasztlevelezés sorsát és alakját Sárközi György, aki a Nyugat és a „neokatolikus” irodalom táborából csatlakozott a népi írómozgalomhoz, és a Válasz szerkesztőjeként igen sok szolgálatot tett ennek a mozgalomnak és természetesen a parasztság felemelése ügyének. *Magukért lázadó Dózsák* című versében arról a fájdalomról tett vallomást, amelyet a paraszti nép érdekében folytatott szinte magányos írói küzdelem (egy igen szűkre szabott írói közösség küzdelme) okozott: „Magunkért lázadó Dózsák: / Ülünk nagy, tüzes trónusokban itt-ott, / S szórvan roskadt fejünkre átkot és szitkot / Megvesszőznek az urak és megköpdösnek a parasztok. [...] Jobbágytalan vezérek: / Ülünk nagy, tüzes trónusokban sírva, / S hamuvá omlunk, hogy testünk földi sírba / Ne hulljon, de legyen a hazátlan, égigcsapó szeleké.”

A Dózsa György és a parasztháború emlékei körül szerveződő közéleti érdeklődés természetes módon a második világháború után bontakozott ki igazán, midőn a demokratikus politikai pártok, mindenekelőtt a Nemzeti Parasztpárt (és ennek vezető egyéniségei, így Veres Péter, Illyés Gyula, Erdei Ferenc, Darvas József, Kovács Imre és mások) valóságos kultuszt hoztak létre a parasztlevelezés emléke körül. Annak a paraszti demokráciának a jegyében, amely több tekintetben különbözött mind a kisgazdapárt és a kereszténydemokrácia, mint a szociáldemokrácia társadalmi víziójától, és csak ideje-óraig felelt meg annak az ideológiai jövőképeknek, amelyet a kommunista párt képviselt. A parasztlevelezés alakját ebben az időben egész sor költői mű idézte meg, hogy néhány példára hivatkozzam, ezek között tarthatjuk számon Zelk Zoltán *Március*, Csánádi Imre (különben oroszországi hadifogságban írott) *Dózsa György népe*, Benjámin László *Ha szent a föld*, Simon István *Láttam Dózsa Györgyöt*, Nagy László *Vendégek jövelele*, Boda István *Békesség zászló*, Mátyás Ferenc *Dózsával a Várban*, Jankovich Ferenc *Cegléd ünnepére*, Csoóri Sándor *Egy templom falára*, Képes Géza *Se vihar, se végzet*, Pusztai Sándor *Dózsa ikon*, Jánosy István *Dózsa*, az 1956-ban Kanadába emigrált

Fáy Ferenc *Dózsa új éneke* című versét és mindenekelőtt Juhász Ferenc poétikai értelemben is korszakalkotó történelmi elbeszélő költeményét: *A tékozló országot*, amely megjelenése idején (1954-ben) a magyar költészet egy új korszakát jelentette be.

Juhász Ferenc műve tragikus költemény, hiszen a parasztsereg végső vereségét és a vezér kínhalálát állítja a középpontba, mégsem a halál eposza, hanem az életé. A parasztháború elbukott, vezérét felfalták saját katonái, a sereg a vér mocskába fulladt, az ország majdnem elveszett. Az élet és a megmaradás parancsa mégis erősebbnek bizonyult, mint a szörnyű vereség és megtorlás, mint a történelem minden gyalázata. Az élet mindenképpen több, mint a halál: „Kimondhatatlan titkú szépség: átzuhogsz te az időn, / gyöngyözve, habzó, csillogó, lángoló-hús, robajló zuhatagban, / az anyaméhből a sírba, istenné teljesülsz magadban. / És nincs több! Ez a legtöbb: az ember örök sugárt ver át a halál-ködön. / Az ember: a beteljesült szépség, értelme a világnak. / Az ember: a valóság megfogalmazója, a halál szügyébe vert dárda.” Az eposz költője látomásos képekben mutatta be a pusztulást, meggyőződése szerint mégis az élet énekesese volt. A halált nem úgy tekintette, mint legfőbb rosszat, hanem mint az alkotó élet kényszerű befejezését, amelynek méltósága lehet. A legfőbb rossz nem maga a halál, hanem az értelmetlen, gyötrelmes, hiábavaló pusztulás. „Meghalni? Ez a legkevesebb! A legtöbb: értelmet találni a halálban!” – hirdette az eposz. A szabad, alkotó élet a halál szorongató kényszerűségét is legyőzheti. Élet és halál végső értelme szerint összetartozik, a létezés állandó körforgásában mindkettőnek szerepe kell, hogy legyen. „... a lét [...] a halállal kiegészül” – hangzott *A tékozló ország* bölcselete. „A világ, mint az emberfia teste / magát milliárd részre osztva, s osztódva szüntelen létezik, / nemz, tapad, terhesül, bomlik, fogan bennünk jövő ősök, ősökben fiaik. / A halál csak részleges” – kapott teljesebb megfogalmazást Juhász Ferenc történelembölcselete. A tragikus hangoltságú történelmi eposz (talán nem véletlenül annak köszönhetően, hogy 1953-1954-ben, vagyis a Nagy Imre által vezetett kormány reformpolitikája által keltett reménykedés idején született) végül is a történelmi reménység és hangsúlyosan a szabadság eszménye mellett tett hitet:

Ó, ember, a hitedet ne veszítsd el, őrizd meg a lélek nagy hitét!
Ki volna nálad nagyobb, nem lehetsz vágytalan, ne tórd a szenvedést.
Ha kell, hát százszor újrakezdjük, vállalva ezt a legszebb küldetést,
mert a szabadság a legtöbb, amit adhat önmagának az emberiség!

A Dózsa György alakja és történelmi szerepe körül létrejött kultusz, mondhatni, ettől kezdve folyamatosan áthatotta költészetünket, szinte minden fellépő fiatal költőt (különösen azokat, akik a népi írómozgalomtól vagy éppen Ady Endre, József Attila és Illyés Gyula munkásságától, az általuk képviselt szellemiségtől és hagyománytól kaptak ösztönzést) megérintett a tragikus sorsú parasztháború és parasztvezér története, illetve alakja. Csupán néhány példára utalok, így Tornai József *Dobok*, Kiss Anna *Siratóének*, Csanády János *Önarckép*, 1929, Csukás István *Dózsa szobra* (amely Kiss István budai szobrának felavatása alkalmából született), Bella István *Székely Dózsa György tűnődése Cegléd előtt* és *Székely Dózsa György imája*, Bari Károly *Dózsa*, Kovács István *Vas-könnyek*, Györi László *Intarzia*, Polner Zoltán *Honfoglalás*, Baka István *Dózsa ikon*, valamint az erdélyi Farkas Árpád *Dózsa arca* és Magyar Lajos *Dózsa születése* című verseire. Tulajdonképpen valamennyi költeményből lehetne citálni emlékezetes sorokat. Két verset, úgy érzem, idéznem kell. Egyrészt Csukás István imént említett költeményére gondolok, ebben a következők olvashatók: „Te voltál a mi királyunk, / Dózsa György, érc-eget verő / mázsás harangnyelv, s feltámadt / a nemzetnek csúfolt temető”. Másrészt Bella István *Székely Dózsa György imája* című versére, amely a parasztháború vezérének országos tragédiájáról beszélt:

Íme, lángol a trón, láncon, láncon az ország,
láncot ellik a láng, hol a lélek kihál,
íme a koronám, magát a napot hozzák
világ elemésztő robbanásaival.

Mi volt az én vétkem? Új és ifjú ország!
Szabad pór és polgár szülte Holnap-Haza!
Ó, hajnalléptű lány! Jövő-fényű orcák!
Koronás homlokom a holnap iszonya.

 Nem engem téptek szét, a Haza-Holnapot,
 meggyötört testemet mikor fölnégyelik,
 nem én, Magyarország lesz szétszaggatott,
 múltját és jövőjét szanaszéjjel szedik.

(Ezekből és a korábbi versekből állított össze Tóth Gyula Juhász Ferenc bevezető vallomásával *Dózsa – magyar költők versei* címmel 1972-ben igen gazdag gyűjteményt, amely hatvan költő nyolcvan versét mutatta be az olvasónak – Taurinus Istvántól Kiss Annáig.)

Végezetül, ha már itt az erdélyi végeken beszélünk Dózsa György alakjának költői megjelenítéséről, külön meg szeretném említeni az erdélyi Székely János *Dózsa* című 1964-ben közre adott elbeszélő költeményét. A forradalmi hős alakját korábban a *Bolyai hagyatéka* című szonett-koszorú idézte fel, ezt teljesítette ki a későbbi drámai hangoltságú nagyobb költői mű, műfaját tekintve monológok sorozata. A költő a jól ismert eseményeket követte, s hét epizódban, valamint két intermezzóban adta elő Dózsa György lázadó sorsának krónikáját a török béggel vívott győzelmes párviadaltól kezdve a szörnyű kínhaláláig. Számot vetett a parasztháború vereségével, sőt történelmileg meghatározott kilátástalanságával, ennek ellenére a keresztesek erkölcsi fölényét és a vezér helytállásának erkölcsi értékét emelte ki. A költeménynek jól szerkesztett drámai íve van, a szöveg valóságos karakterét fejezik ki az ötös, illetve hatodfeles drámai jambusok is. A monológok a végzetel hadakozó s végül a végzetet elfogadó történelmi hős tragédiáját állították az olvasó elé, a fátum felismerésében és emelt tekintetű elfogadásában jelölve meg az emberi méltóság zálogát. Mindez természetesen összefüggött a kisebbségi sorsban élő költő történelemértelmezésével. A költemény záró sorai a történelmi tragédia katarziszát fejezték ki:

Csengettyű szól, fehér havak zizegnek,
 S ugatnak holmi távoli kutyák.

Vagy ágyú szól? Vagy kardok csengenek?
 Új tábor zsong a távoli jövőben?

Felkelt ismét a nép? Árad megint?
 Ismét, megint és mindörökre árad
 A latrok ellen – Dózsa György nevével,
 Ó, képzelődöm,
 Ez tehát a vég.
 Én Istenem, hát ennyi volt az élet.
 Elindult, súlyos tettek közt kanyargott,
 S most körbe járt.
 És íme, már egész.

Talán azzal fejezném be ezt a (terjedelmes, de korántsem kimerítő) ismertetést, hogy Dózsa György alakja, mindenekelőtt a huszadik század magyar költészetében, mindig vallomásra és állásfoglalásra készítette költőinket. Azt a korábban hangoztatott megállapítást igazolva, hogy a magyar költészet egyszersmind a nemzeti önismeret, a múlttal történő szembenézés, a történelmi kudarcokkal való küzdelem műhelye volt – és remélhetőleg marad.